

MAL 1030 Ir-Regoli tal-Kitba Maltija fil-Prattika 1

It-Tnejn 8 ta' Ġunju 2015
Il-Ħin għall-Qari tal-Karta: 18:00 – 18:05
Il-Ħin tal-Eżami: 18:05 – 20:05

F'dan l-eżami l-istudenti la jistgħu jużaw dizzjunarji u lanqas kotba oħra.

*Wieġeb iż-**żewġ** taqsimiet.*

- A.** Sib l-iżbalji ortografiċi f'dawn it-tliet siltiet, hożż sing taħthom u kkoreġihom billi tikteb il-kelma shihha fil-verżjoni t-tajba bl-aħmar fl-ispazju ta' fuqhom. [90 marka]

Silta 1

Ċrieki tal-Kafè

Kienu **ddeċidew** li x-xogħol tagħha kien żejjed. Ma kienx hemm bżonnha aktar u tawha l-aħbar hekk kif dahlet, l-ewwel haġa. Kienet tkun l-ewwel waħda li tidhol u kien mistenni minnha li tlesti l-kafè għall-impjegati l-oħra. Tahsel il-kikkri, timla kafè frisk, tara li hemm biżżejjed srievet tal-karti. U hekk kif l-arja kienet **timtela** bl-aroma ta' dik ix-xarba skura u shuna, il-kamra daqs **nitfa** kienet tibda tbaqbaq, bi shab Laura għadhom deħlin biex jibdedw il-gurnata tax-xogħol.

Izda mhux **illum**. Malli dahlet, is-Sur Cini **ghajtilha** mill-uffiċċju tiegħu. Ma kienx soltu jidhol kmieni. U t-tfajla ma **hassithiex ghalkollox** komda. Ir-ritwal tal-kafè kienet thobb tagħmlu meta tkun wehedha.

“Ingiblek kafè?” staqsietu Laura.

Is-Sur Cini qahqah tnejn fil-vojt, “Le, le, grazzi. Ma tantx qed **taghmilli** tajjeb il-**kafeina**. Qed innaqqas mill-irqad. Imbagħad int kont tagħmlu tajjeb wisq,” tbissem imqanzah, u l-aħħar kumment kien **kemxejn** sfurzat.

Laura stenniet **bilwieqfa**. Bdiet tipprova taħseb għaliex kien sejhilha. Forsi ried jgħid li tort tagħha li qed inaqas mill-irqad? Kienet qed **tagħmilhulu** qawwi wisq? Ta' sikwit kien jitlobha xi żewġ pilloli tal-**uġigh** ta' ras. Kienet taħseb li s-Sur Cini aktar kien joħodhom biex jikkoncentra milli għax verament tuġġhu rasu.

Is-Sur Cini għamlilha sinjal b'idejh u stedinha biex tpogġi **bilqieghda**. Laura ntebhet li mhux minhabba l-kafè kien bagħat għaliha. Hallietu jgħid u, waqt li beda jlaqlaq u jevita ħarsitha, bdiet taħseb fil-magna tal-kafè. Kieku **diġà** beda jagħli. Shabha kienu deħlin f'it f'it u kwieti. Kulhadd intasab f'postu b'rasu baxxuta. Tgħid huma wkoll kienu qed ibatu bin-nuqqas ta' irqad? U ma kienx qed jimpurtaha x'kien qed jgħid iżjed is-Sur Cini. Ma kellux bżonnha aktar u ma kienx hemm għalfejn jibqa' għaddej jgħid. Ma baqax **jinteressaha** għaliex **riduha** titlaq.

Ma kienx xi xogħol li jogħgobha wara kollox. Xogħol **repetittiv** ma' **skrin** tal-kompjuter. Figuri u numri. Xejn stimulant. Kienet tagħmel l-istess xogħol li jagħmlu l-oħrajn. Imma tagħha ma kienx hemm aktar bżonnu. Skada wara **tliet** snin li kienet dahlet taħdem hemm.

Hassitha **mdardra**. Ġabret l-affarijiet mill-kexxun tal-iskrivanija. Ma kellhiex wisq x'tigbor. Frejm bir-ritratt tal-qattus, pupu żgħir li jitwaħħal mal-kompjuter, ktieb tal-fantaxjenza u l-magg fis-sink hdejn il-magna tal-kafè. Hallih hemm dak. Ma kellhiex aptit tidhol iġġibu. U jekk ma **tihux** aktar kafè kien jagħmlilha ġid. Xejn xejn, ma tiftakarx. Thalli kollox warajha f'dak l-uffiċċju stagnat.

Ma kinitx taf fejn se taqbad tmur. Hassitha timxi bla **direzzjoni** fit-toroq tal-Belt. Kulhadd kien donnu miexi bi skop jew għall-inqas jaf fejn sejjer. Bdiet tħares lejn il-vejrini mingħajr ma tara x'hemm fihom. Rat biss ir-rifless tagħha. Wiċċ pallidu u ċass. Ftakret li kienet għadha b'xejn. Issaportiet. Insiet meta l-aħħar dahlet tiegħu kafè ma' xi hadd, tgħid kelma. Kif reġġhet ftakret fil-magna, bdiet ixxomm **riha** ta' kafè msajjar frisk. Mela issa se tibda timmagina. **Mhijiex** se teħles mit-tifkiriet għalkollox. Waqfet u ħarset fil-ħġieġa ta' hdejha. Kienet kafetterija. Żgħira u **mwarrba** xi f'it mill-ħamba tal-kummerċ fit-triq, b'nies deħlin u heġġin mill-ħwienet. Dahlet bħallikieku xi hadd **mexxieha** minn idha. Intasbet ma' mejda

tonda fir-rokna mnejn setgħet toqgħod tinnota l-hajja ta' barra għaddejja b'pass mghaġġel qishom il-ħwienet kienu se jifthu għall-aħħar darba.

Jehtieg taħseb x'se tagħmel. Bla xogħol ma kinitx se toqgħod. Tibda tfittex xi mkien iehor. Imma ma setgħetx taħseb. Ma riditx taħseb. Mohħha hassitu vojt. Mimli biss b'tifkiriet li ma jistgħux jitolqu. Tifkiriet ta' granet tbakkar biex tidhol l-ewwel wahda tlesti l-kafè. Tiehu gost tigbed nifsijiet 'il gewwa u thossha hajja. Għalqet għajnejha izda nhasdet hekk kif hasset lil xi hadd jersaq lejha.

“Għandek bżonnu,” semgħet vuċi tgħidilha. Kien raġel samrani bil-kmiem tal-qmis imxammrin u b'idejn immuskolati. Xagħru nnukklat xi ftit traskurat izda kien jixraqqu wisq ma' dak il-wiċċ maħruq bix-xemx. Poġġielha kikkra kafè quddiemha. Laura hassitha tistħi xi ftit għall-fatt li xi hadd kien qed jinnotaha. Tbissmitlu u rringrazzjatu. Ma riditx thares f'għajnejh. Minn taht il-għajn ratu sejjer wara l-bank, izda għajnejh hassithom fuqha l-hin kollu.

Ma xtaqitx li jiksaħ il-kafè u hadet l-ewwel belgħa. Mewġa fietla għaddiet ma' ġisimha kollu. It-togħma karga u morra hassitha tagħtiha saħħa ġdida. Ma xtaqitux jispiċċa. Kien bnin wisq u kien lestieh xi hadd għaliha. Xi hadd taha ftit attenzjoni dakinhar. Hekk kif kienet mitlufa fi hsibijietha, ma ntebħitx li l-kafè kien spiċċa u baqgħet tipprova tniżżel minn go kikkra vojta. Kienet waqqgħet ftit fuq il-mejda u l-plattina halliet ċirku tond kulur kannella. Inkisret u hasset daww l-għajnejn jifluha aktar. Qamet biex titlaq, ġabret il-basket u lebbtet 'il barra. Għaġġlet kemm felhet bil-mistħija. F'daqqa wahda ftakret li ma kinitx hallset għall-kafè...

(Adattata minn *Satin* ta' Rita Saliba, 2014)

Silta 2

Il-Mediċini Tiegħek

X'inhuma l-ingredjenti fil-mediċini?

- Normalment mediċina tkun magħmula minn żewġ tipi ta' ingredjenti: is-sustanza bijoloġikament attiva (il-mediċina nnifisha) u s-sustanzi u l-materjal li jifformulaw il-kumplement tal-prodott (dawn is-sustanzi ma jkunux attivi izda jistgħu jgħibu xi effetti

laterali (*side-effects*).

- Is-sustanza bijoloġikament attiva hi dik li **tgħin** fil-proċess ta' kura jew fejqan.
- Kull mediċina jista' jkun fiha ingredjent attiv wieħed jew aktar.

F'Malta kif inhuma regolati l-mediċini?

- Biex mediċina tkun tista' titqiegħed fuq is-suq Malti tinħtieġ l-**awtorizzazzjoni**.
- Il-**kumpaniji** farmaċewtiċi jagħmlu talba għall-awtorizzazzjoni u **jgħaddu** informazzjoni fuq il-**kwalità**, is-sigurtà u l-effikaċja tal-prodott manifatturat minnhom lill-Awtorità dwar il-Mediċini.
- L-informazzjoni tkun **evalwata** bir-reqqa u, jekk jinstab li l-mediċina għandha aktar benefiċċji milli riskji, **tingħata** l-awtorizzazzjoni biex titqiegħed fuq is-suq.

Kif għandi **nerfa l-mediċini?**

- Aqra sew il-kundizzjonijiet dwar kif u fejn għandhom jinħażnu l-mediċini. Dawn il-kundizzjonijiet jinsabu fuq il-kaxxa jew fuq il-fuljett ta' tagħrif fil-kaxxa tal-mediċini.
- Ċerti mediċini għandhom jinżammu fil-frigġ. Il-prodotti li huma **rakkomandati** li jinżammu f'temperatura ta' bejn 2°C u 8°C għandhom jinżammu fil-frigġ.
- Il-mediċini għandhom jintrefgħu f'post **'il bogħod** mill-umdità u mid-dawl tax-xemx, fit-temperatura rakkomandata.
- Il-mediċini qatt m'għandhom jinżammu fil-kamra tal-banju, għaliex it-temperaturi **għoljin** u l-umdità f'kamra tal-banju jistgħu **jaffettwaw** il-kwalità tagħhom.
- Qatt iżżomm il-mediċini fil-kċina jew f'post fejn ikun hemm is-sħana, **pereżempju** fuq il-forn jew f'hoġor ta' tieqa. Minbarra s-sħana, anki d-dawl żejjed jista' jaffettwa **l-kwalità** tal-mediċini.

X'inhu l-fuljett ta' **tagħrif?**

- Fil-kaxxa tal-mediċina ssib fuljett ta' tagħrif li huwa maħsub biex jipprovdi informazzjoni fuq il-mediċina u istruzzjonijiet dwar l-użu tagħha. Fost l-oħrajn, il-fuljett ikun fih informazzjoni fuq il-mediċina, għal **xiex** tintuża, x'għandu wieħed ikun jaf qabel **ma**

johodha, kif **tittiehed**, xi effetti laterali possibbli, istruzzjonijiet dwar kif il-prodott għandu jiġi **merfugħ** u fejn il-pazjent jista' jsib informazzjoni oħra.

- L-Awtorità dwar il-Mediċini **tippubblika** fuljett ta' tagħrif tal-mediċini li huma **awtorizzati** biex **ikunu** fuq is-suq Malti. Dawn issibhom: www.knowyourmedicines.gov.mt .

X'inhi d-data **tal-iskadenza tal-mediċina?**

- Kull mediċina għandha d-data ta' meta tiskadi (*shelf-life*). Id-data tal-iskadenza tirreferi għall-perjodu li fih il-prodott jibqa' ta' kwalità tajba biex jiġi kkunsmat.
- Id-data tal-iskadenza tapplika biss meta l-mediċina tkun inżammet fil-kontenitur oriġinali, ma tkunx infetħet u tkun **intrefgħet skont** kif rakkomandat fil-fuljett ta' tagħrif.
- Ladarba jkunu nfetħu, **il-**mediċini bħal misturi, kremi, ġellijiet, ingwenti, preparazzjonijiet għall-ġhajnejn, widnejn jew imnieher, għandhom jiġu **użati** fiż-żmien stipulat fuq il-fuljett ta' tagħrif. Huwa importanti li tikkonsulta mal-ispiżjar tiegħek u li taqra l-istruzzjonijiet fuq il-fuljett ta' tagħrif, sabiex tkun taf sa meta tista' tibqa' tuża l-prodott mediċinali. Għandek tiegħu nota tad-data ta' meta ftaħt il-mediċina l-ewwel darba, biex tkun tista' tikkalkula meta din ma **tibqax** tajba. **F'każ** ta' pilloli **ppakkjati individwalment** id-data ta' skadenza hija dik ta' fuq il-pakkett, sakemm dawn ma jitneħħewx mill-ippakkjar tagħhom.

Meta użajt il-mediċina kelli effett laterali. X'nagħmel?

- Hafna nies ma jesperjenzaw l-ebda problema meta jieħdu l-mediċini. Madankollu, il-mediċini kollha għandhom xi ftit riskji assoċjati mal-użu tagħhom u **għalhekk** numru żgħir ta' nies jistgħu jiżviluppaw **reazzjonijiet** kuntrarji jew side-effects. Mhux kulhadd ikun affettwat bl-istess mod. F'hafna każi **r-**reazzjonijiet ikunu ħfief u jgħaddu fi ftit jiem.
- **Tiqafx** tiegħu l-mediċina minhabba xi effett laterali qabel ma tiegħu parir **minghand** it-tabib jew l-ispiżjar.
- L-effetti laterali tal-mediċina għandhom jiġu rrapportati lill-Awtorità dwar il-Mediċini għax b'hekk tkun qed **tgħinha** tissorvelja u tiggarantixxi s-sigurtà ta' kull prodott. L-effetti laterali jistgħu jiġu rrapportati mill-pubbliku billi jużaw il-formola apposta li tinsab:

<http://www.medicinesauthority.gov.mt/pub/adr.doc>

Insejt kif niehu l-mediċina. Xi rrid nagħmel?

- Aqra l-informazzjoni fuq l-użu sigur tal-mediċina li tinsab fuq il-fuljett ta' tagħrif fil-pakkett tal-istess prodott.
- Kellem lit-tabib jew lill-ispiżjar tiegħek. Dawn huma speċjalizzati biex jgħinuk.
- Xi drabi t-tabib jirrakkomandalek li tiegħu l-mediċina b'mod differenti milli jkun hemm fil-fuljett. Agħti **kas** ta' li jgħidlek it-tabib għax hu jirrakkomandalek il-mediċina kif inhu l-aħjar għalik, skont il-każ partikolari tiegħek.

Il-mediċina hadmet fuqi. Nista' nirrakkomandaha 'l haddiehor?

- Le. Il-mediċina tiegħek giet mogħtija lilek jew **lil uliedek**, u int ma tista' **tagħtiha** lil hadd aktar. Tista' tkun ta' ħsara għalihom, **anke** jekk is-sintomi jidhru li huma l-istess bħal tiegħek.

Silta 3

Żewġ Żgħażaġh

Kien għall-bidu ta' Lulju, qrib **nofsinhar** ta' jum xemxi, meta żewġ żgħażaġh kienu **għaddejjin** mit-triq li minn Hal Safi tiegħu għaż-Żurrieq; ix-xemx fl-ogħla tagħha kienet **tisreg** fuq il-ħolqien u tikwi bis-sħana qawwija li tarmi, it-**trab** tat-triq kien jahraq **qisu** rmied ħiereg mill-forn, ir-raba' niexef qoxqox u l-ħamrija maħruqa, xi ftiit ħaxix imgezzez għad-dell tal-ħitan kien midbiel u rieqed qisu għaxi bis-sħana, xi żewġ żarġuniet imkittfin u xi erba' sigriet imxerrdin 'l hawn u 'l hinn kienu jidhru mgħakksin bil-ghatx u kellhom il-friegħi mitluqin u l-weraq mibrum u **mkemmex** bħal parċmina u **mgħotti** bi trab irqiq imtajjar mill-art niexfa.

Ma' kullimkien skiet u hemda; l-ebda fewġa ma kienet tħarrek il-weraq, ebda tpepsis ta' **għasafar** ma kien **jinstama'** f'dak il-beraħ jikwi. Il-ħajja kienet **donnha** riekda u mxaxxa fil-lanja ta' nofsinhar: l-oqsma battala, it-toroq għerja; fir-raba' ma **kinitx** tidher ruħ; nies u bhejjem kienu kollha miġburin taħt is-saqaf, sal-klieb għassa fuq il-bjut kienu daħlu fil-kaxxa għad-dell, sar-raddiena ta' fuq is-setaħ kienet wieqfa u bilkemm tiċċaqlaq. Kull fejn tinfirex

il-harsa ma kinitx tidher roqgħa dell, l-arja mikwija mis-sħana **tal-art** kienet tirtogħod u tlebleb donnha fwar ħiereg minn wiċċ ir-raba’.

F’dik is-sħana kollha dawk iż-żewg żgħażaġħ kienu mexjin bil-lajma jirkellmu bil-ħerqa bejniethom bla ma jqisu l-ghomma, is-sħana u x-xemx, qishom dawn ma kinux **jistgħu** għalihom, u tassew f’dak il-ħin dawk iż-żewg żgħażaġħ kellhom fehma li fid-dinja hadd ma kien jista’ għalihom; kellhom qalbhom ferħana, moħħhom mistrieħ, għajnejhom jiddu bid-dawl ta’ tama fil-ħajja li kienu deħlin fiha.

Dawk iż-żewg żgħażaġħ f’dik l-ghodwa kienu taw l-aħħar eżami tal-lawrja u għaddew dak l-eqqel tigrib meta l-eżaminaturi **jgħarblu** l-istudent u jagħfsuh u jagħsruh u **jħawdulu** moħħu bil-mistoqsijiet tqal tagħhom, meta **jgħegħluh** **iqis** għerfu ma’ tagħhom biex jaraw **sa fejn** iwassal deħnu u, wara siegħa u nofs mistoqsijiet u twegib, fost taqtigħ il-qalb, tferfir u biża’, l-imsejken student, mibluġħ u mriegħed, b’qalbu ttaqtaq, jistenna kelma waħda biss minn fomm l-eżaminaturi, kelma li tkun il-qofol tal-ħidma tiegħu matul **seba’** snin kors, kelma li tiftaħlu l-bieb għal ħajja għdida, li tagħnih bil-għid, li minn student tbiddlu f’raġel għaref u **ddaħħlu** fix-xirka tad-dutturi, bħal dawk l-eżaminaturi minsubin quddiemu donnhom imħallfin.

Dawk iż-żewg **żgħażaġħ** filghodu kienu ħarġu miż-Żurrieq bħala studenti u issa kienu reġgħu lura bħala dutturi, wieħed tabib u l-ieħor avukat; ġewwa fihom kienu jhossu demmhom ibaqbaq u qalbhom tferfer, imma t-tbaqbiq u t-tferfir kienu **mseħbin** **ma’** hlewwa, hena u ferħ. Fi hħub għajnejhom kienet tidli l-għoġba ta’ ħidma mitmuma bis-sliem u fuq xufftejhom kienet tilgħab **tbissima** mnissla minn faraġ ta’ risq.

L-eżaminaturi kienu ferħulhom, **ħadulhom** b’idejhom u xtaqulhom mitt risq, u issa dawk iż-żgħażaġħ kienu jhossu ruħhom bħallikieku daħlu f’ħajja għdida. Tassew li kien **baqgħalhom** **xahrejn** ohra biex f’ċerimonja l-iktar solenni jkunu mlibbsin it-toga u ċ-ċurkett u jingħatalhom il-ġieħ li jisthoqqilhom bħala dutturi, imma kif ħarġu mill-Belt u qabdu t-triq għar-raħal, Kustanz Mangion u Ġuljan Gauci xeħtu warajhom il-ħajja ta’ studenti u hejjew ruħhom għad-dmirijiet godda li kienu se jidħlu għalihom.

Għalkemm kienu jitkellmu b'herqa kbira, Kustanz u Ġuljan kienu jidhru li kellhom moħħhom mhux biss f'dak li kienu jgħidu, għax **kultant**, daqqa wiehed u daqqa l-iehor, kienu jixhtu l-harsa fil-bogħod, għajnejhom donnhom jintilfu u gbinhom jitkemmex. Dawk iż-żewġ żgħażaġh, filwaqt li kienu jitkellmu bejniethom, kienu **qegħdin** iġibu quddiem għajnejhom il-hajja li dak il-ħin kienet **tidhrilhom** kollha fejda u sliem, u għana u ġieħ. Hekk dejjem jigri lill-istudenti: malli jgħaddu l-aħħar eżami u f'daqqa waħda **jsibu** ruħhom tobba jew avukati, jitheggu bin-nar tat-**tama** u moħħhom **jibda** jredden fuq hwejjeg kbar u tal-għaġeb li jkunu bil-fehma li jwettqu. Tassew li mbagħad wara li **jgħaddi** ż-żmien u dawk iż-żgħażaġh iġarrbu l-imrar tal-hajja u t-tfixkil tal-ghira, jindunaw li dawk il-fehmiet tagħhom kienu kollha ħolm, iżda hadd ma jista' **jichad** li sakemm iż-żgħażaġh jibqgħu medhijin f'dak il-ħolm huma jhossu ruħhom fil-ġenna tal-art.

Mitlufin fil-kliem ta' bejniethom u fil-**hsibijiet** ta' moħħhom, Kustanz u Ġuljan la semgħu l-**qanpiena** tal-knisja ddoqq nofsinhar u lanqas ma ntebħu li kienu għoddhom laħqu r-raħal; kienu waslu hdejn iċ-ċimiterju ta' tarf ir-raħal fejn jiltaqgħu **tlit** toroq, waħda tidħol iż-Żurrieq, l-oħra tmur Hal Safi u t-tielet tieħu għal Hal Far.

Kif hallew it-triq ta' Hal Safi u qabdu dik li tidħol iż-Żurrieq, Kustanz u Ġuljan f'daqqa waħda semgħu **twerżiq** u għajjat ta' nies u hsejjes ta' żwiemel ġejjin minn hdejn il-mithna tar-riħ li hemm fil-bidu tat-triq li tieħu **għal** Hal Far. Iż-żewġ żgħażaġh inqatgħu, **dawru** wiċċhom bil-heffa lejn it-triq tal-mithna u minnufih qabdithom dehxa ta' biża' għax minn dik in-naħa deher zeimel ġej jigri mahrub u mnaffar b'sinjura riekba fuqu.

(Adattata minn *Meta Nħaraq it-Teatru* ta' Ġuzè Galea)